

Teisės aktualijos

DAR APIE 1919 METŲ LIETUVOS LAIKINOSIOS KONSTITUCIJOS PAMATINIUS DĖSNIUS

Mindaugas Maksimaitis

Mykolo Romerio universiteto profesorius emeritas
socialinių mokslų habilituotas daktaras
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Tel (+370 5) 271 4697
El. paštas: <mindaugasmaksimaitis@mruni.eu>

Straipsnyje diskutuojama 1918–1920 metais atsikuriančios Lietuvos valstybės konstitucinės raidos klausimu: ar antrasis iš eilės jos laikinas 1919 metų konstitucinis aktas buvo nauja pirmojo (1918 metų) redakcija, ar laikytinas visai nauja konstitucija.

The article holds an argument on the matter of constitutional development of reconstituting state of Lithuania in 1918–1920: was the second in row temporary constitutional act of 1919 the new edition of the first act of 1918, or should it be considered as a new constitution.

Įvadas

Mokslo darbų „Teisė“ 104 tome (2017 m.) publikuotas profesoriaus J. Machovenkos straipsnis, pavadintas „1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai – dvi atskiros konstitucijos ar dvi to paties konstitucinio akto redakcijos?“, kurio teiginiai aptaria keletą pastarųjų metų M. Maksimaičio darbus nurodytąja tematika, atsispindinčius pusėje – dvidešimt vienoje iš keturiasdešimt dviejų – minėtame straipsnyje esančių nuorodų. Jau tai daro klaidinamą įspūdį, kad ši problematika iš esmės domina tik M. Maksimaitį ir, žinoma, patį J. Machovenką, lūkuriuojantį, sprendžiant iš klausuko antraštėje, atsakymo į jo formuluojamą klausimą.

Straipsnio didžiojoje dalyje rėmęsis M. Maksimaičio mintimis ir joms iš esmės pritaręs, antroje straipsnio pusėje J. Machovenko nuo jų traukiasi, ima įrodinėti, jog formaliųjų požymių ir turinio analizė leidžianti teigti, kad 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai esantys nauja – antrąja – Lietuvos laikinąja konstitucija, atmesdamas jos ryšį su 1918 m. lapkričio 2 d. Pamatiniais Dėsniais.

Būdami įsitikinę tokiam tvirtinimui nesant pakankamo pagrindo, jaučiame reikalą atsakyti į kai kuriuos straipsnyje pateikiamus teiginius, autoriaus laikomus argumentais, ir į tiesiogiai mums adresuojamus klausimus, ir pamėginti dar kartą išdėstyti šiuo reikalu savo nuomonę.

1. Apie kai kuriuos istorinius faktus ir teisinius klausimus

Tarp daugiausiai nesutarimų Valstybės taryboje Lietuvos valstybingumo atkūrimo procese kėlusią problemų buvo valstybės valdymo formos ir aukščiausios vykdomosios valdžios problemos.

Taryba 1918 m. vasarą Lietuvą jau buvo paskelbusi konstitucine monarchija ir karaliumi išrinkusi Vuurtembergo grafą Vilhelmą fon Urachą, bet, pasikeitus politinėms aplinkybėms, tą pat metų lapkričio 2 d. apsisprendė šio nutarimo vykdymą sustabdyti, galutinį reikalo likimą palikdama būsimo Steigiamojo seimo nuožiūrai, o savo tądien priimtuose Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose¹ laikinu valstybės vadovu įvardijo esamą Tarybos Prezidiumą, susidėsiantį iš Tarybos Prezidento ir dviejų viceprezidentų, esamoje situacijoje gaunantį pagrindą būti traktuojamam taip pat ir regentūra, veikiančia vietoje formaliai išrinkto, bet savo funkcijų kol kas nevykdančio monarcho. Prezidiumą anuomet, tuo reikalu net keletojė Tarybos posėdžių diskutavus, aukščiausiuoju vyriausybės organu buvo nutarta skelbti laikinai, neatmetant galimybės ateityje, radus reikalą, šiame poste jį pakeisti.

Tokiame statuse Valstybės tarybos Prezidiumas veikė keturis mėnesius – iki 1919 m. balandžio.

Po 1919 m. kovo mėnesį dvi savaites trukusio nesėkmingo dešiniųjų mėginimo perimti valdžią į savo rankas, formuoti naują vyriausybę visų pagrindinių to meto Lietuvos politinių partijų vardu pasiūlyta kairiųjų atstovui M. Sleževičiui, prieš tai beveik tris mėnesius jau ėjusiam šias pareigas.

Spėjęs per tą laiką patirti, kaip yra sunku rasti bendrą kalbą su visuomenės pasitikėjimą išbarsčiusia dešinėsios sudėties Valstybės taryba, kuri tačiau turėjo būti išsaugota kaip vienintelė tuo metu užsienyje pripažįstama Lietuvos valdančioji institucija, pretendentas šįsyk reikalavo bent tvirtesnių Kabineto nepriklausomumo nuo pastarojo garantijų: nesitenkinant vien Tarybos suspendavimu, viena iš pagrindinių jo sąlygų dabar buvo esamo Valstybės tarybos Prezidiumo valstybės vadovo pozicijoje pakeitimas neutraliu laikinu vienasmeniu valstybės vadovu, vėl įvardytu prezidentu, tik šįsyk jau ne Tarybos, o Valstybės. Personaliai, kaip manyta, juo galėjo būti visiems rodęsis priimtinas A. Smetona, įtakingos, bet neskaitlingos savo atstovų Taryboje skaičiumi Tautos pažangos frakcijos atstovas, vertintas „vidurio“ žmogumi ir, tikėta, pajėgsiantis prigesinti prieštaravimus tarp laukiamo Vyriausybės radikalizmo ir konservatyvios Valstybės tarybos². Tinkamesnės alternatyvos dešiniams Tarybai ir jos Prezidiumui už politiškai neutralaus laikino prezidento instituciją tiesiog nerasta.

Suvokiant padėties rimtumą, šie pretendento į premjerus reikalavimai didesnio pasipriešinimo nesulaukė³. Tapo neišvengiami Laikinosios konstitucijos pakeitimai. Tam reikalui 1919 m. balandžio 1 d. sušaukta Valstybės tarybos XIV sesija, pasiektu susitarimo dvasia turėjusi peržiūrėti Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius.

Patikimos medžiagos apie vykusio svarstymo eigą pateikia oficialūs posėdžių protokolai⁴, tomis dienomis skelbti dienraštyje „Lietuva“, tiesa, rašyti gerokai lakoniškesne forma nei Tarybos darbo Vilniuje laikotarpiu, bet savo esme ir turiniu neturintys kelti abejonių ir, žinoma, neduodantys pagrindo jų nuvertinti iki paprasčiausių „pranešimų spaudoje“ lygio, kuriais esą, aiškinant Konstitucijos nuostatas, „remtis negalima“⁵.

Konstitucijos Pamatinių Dėsnų pakeitimo ir papildymo klausimas svarstytas antrame ir trečiame sesijos posėdžiuose.

Antram šios Valstybės tarybos sesijos posėdžiui⁶ pirmininkavęs J. Staugaitis paskelbė Tarybos Prezidiumą gavus grupės Tarybos narių raštą: „Žemiau pasirašiusieji Valstybės Tarybos nariai siūlo kai kurias Laikinosios konstitucijos pamatinius dėsnius pakeisti ir pačią Laikinąją konstituciją papildyti

¹ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Lietuvos aidas*, 1918, nr. 130.

² EIDINTAS, E.; LOPATA, R. Lietuvos valstybės atkūrimo vizijos, planai ir lietuvių veiksmai. *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017, p. 91.

³ 1919 03 26 ir 1919 03 28 protokolai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 923, ap. 1, b. 51, lap. 36–37, 39; ČEPĖNAS, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. II. Fotografuot. leid. Vilnius, 1992, p. 387.

⁴ EIDINTAS, E.; LOPATA, R. Lietuvos valstybės atkūrimo vizijos, planai ir lietuvių veiksmai <...>, p. 90.

⁵ MACHOVENKO, J. 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai – dvi atskiros konstitucijos ar dvi to paties konstitucinio akto redakcijos? *Teisė*, 2017, t. 104, p. 47.

⁶ Valstybės taryba. *Lietuva*, 1919, nr. 71.

naujais straipsniais.“ Šiam antrino Tarybos komisijos vardu kalbėjęs A. Petrusis: „Yra sumanymas pakeisti laikinosios konstitucijos pamatiniai dėsniai ir kažkurie papildyti. Yra išdirbtas pataisymo ir papildymo projektas.“

Taigi, tiek Valstybės tarybos posėdžio pirmininkas, tiek oficialus komisijos pranešėjas, abu aiškiai ir konkrečiai kalbėjo apie turimą siūlymą keisti kai kuriuos esamos Laikinosios konstitucijos nuostatus ir ją papildyti naujais straipsniais.

Iš karto pradėtoje bendrojoje diskusijoje šiam pasiūlymui prieštaraujančių Taryboje neatsirado, tepareikšta negausių pavienių minčių, *a la* valstybės vadovu numatomam prezidentui nesuteikti įstatymų iniciatyvos teisės, nepavesti jo žiniai kariuomenės, duoti jam amnestijos teisę; pasigesta nuostatos, tvarkančios lėšų valstybiniam darbui asignavimus.

Posėdžiui baigiantis, komisijai pavesta projektą parengti antram svarstymui.

Kitame, balandžio 4 d. Valstybės tarybos posėdyje⁷ A. Petrusis pranešė, kad komisija į Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius įnešusi „kai kurių pataisų“. Vėl diskutuota dėl prezidento amnestijos teisės (pasiūlymas priimtas), dėl kariuomenės priklausomybės (nutarta ją, kaip projekte ir buvo siūlyta, palikti prezidento žinioje, motyvuojant, jog reikalą patikėjus Kabinetai, jam, o sykiu ir politikai galimai įgaunant kitą kryptį, neigiamai būtų veikiamos ginkluotosios pajėgos). Svarbiausi Konstitucijos pakeitimai, skirti laikinajam valstybės vadovui, didesnio Tarybos dėmesio nesusilaukė, nes šio reikalo detalės jau buvo iš anksto suderintos vykusiose tarppartinėse derybose.

Vertindamas šio tarppartinio susitarimo reikšmę Konstitucijos pakeitimams atsirasti, vienas to meto socialdemokratų lyderių ir naujosios vyriausybės tiekimo ir maitinimo ministras S. Kairys šią Pamatinių Dėsnių redakciją netrukus apibūdino net ne konstitucija, o tiesiog tarppartinė sutartimi: „Mūsų Konstitucija nėra tikroji prasmė konstitucija, tai yra tik sutartis, kuria remiantis yra sudarytas dabartinis Kabinetas.“⁸ Ir, beje, ja sėkmingai naudojosi ne tik M. Sleževičiaus, bet ir tų pat metų spalį jį pakeitusi E. Galvanausko vyriausybė.

Pati Konstitucijos peržiūros Valstybės taryboje eiga šįsyk buvo kur kas paprastesnė, nei ją toje pačioje Taryboje svarstant ir priimant 1918 m. spalio 29 d. – lapkričio 2 d., kai diskusijoje aktyviai dalyvavo du trečdaliai jos narių, o vien daugiausia reiškęsis A. Smetona tai darė daugiau nei trisdešimtį, du Tarybos nariai per dvidešimtį, trys – per dešimtį kartų. Dabar konstitucija buvo peržiūrima tarp partijų pasiekto susitarimo dvasia, todėl jos pakeitimo ir papildymo procedūra nuo pradžios iki galo vyko sklandžiai ir pakankamai sparčiai. Jau tame pat posėdyje siūlomą Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių tekstą Valstybės taryba priėmė antruoju ir trečiuoju skaitymu⁹.

Konstitucijos tekste daromų pakeitimų ir papildymų turinys šiuokart neapsiribojo atskiru klausimu, net ne kuria nors atskira konstitucine institucija, o daugmaž palietė ištiesą kompleksą dalykų, tam reikalavusių peržiūrėti ne tik įvairias konstitucijos teksto vietas, bet ir pačią jos struktūrą. Ir juos teko dėstyti ne specialaus jos papildymų ir pakeitimų įstatymo forma, kaip daryta iki šiol, – jie buvo organiškai inkorporuoti į atnaujinamą priėmimo metu galiojusios Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių tekstą, perkilnojančios svorio centrus konstitucinėje valstybės valdžios institucijų sąrangoje.

Pačiai Valstybės tarybai ir toliau liko pavesta „svarstyti ir spręsti“ įstatymus ir sutartis su kitomis valstybėmis, ji ir toliau formaliai palikta principiniu įstatymų leidėju¹⁰ ir vienintele tarptautinių su-

⁷ Valstybės taryba. *Lietuva*, 1919, nr. 72.

⁸ Ministrų kabineto 1919 m. balandžio 15 d. posėdžio protokolai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 923, ap. 1, b. 24, lap. 123.

⁹ *Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai*. Trečiuoju skaitymu Lietuvos Valstybės tarybos priimti 1919 m. balandžio mėn. 4 d. [Kaunas, 1919].

¹⁰ RÉMERIS, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 78; Lietuvos valstybės taryba. 5. Lietuvos valstybės taryba perduoda Steigiamajam seimui atstatytą ir suorganizuotą nepriklausomą Lietuvos valstybę. *Lietuvos aidas*, 1938, nr. 118.

tarčių priėmimo institucija, jai išsaugota interpeliacijos ir paklausimų teisė. Tačiau apskritai į pirmąją vietą Konstitucija aiškiai kilstelėjo vykdomąją valdžią.

Pagrindinė 1919 metų Pamatinių Dėsnių redakcijos naujovė buvo Valstybės tarybos Prezidiumo, iki šiol ėjusio kolegialaus valstybės vadovo pareigas, pakeitimas vienasmeniu vadovu – prezidentu. Bet tuo pat metu šis faktas Konstitucijoje nebuvo sureikšmintas iki apsisprendimo būsimos valstybės valdymo formos reikalui: vis dar nelaidojant buvusių monarchinių įsipareigojimų, Konstitucijoje ir toliau nesiangazuota konkrečiai valstybės valdymo formai, klausimą paliekant atvirą, iki jį nustatys susirinkęs Steigiamasis seimas. Su konkrečia valstybės valdymo forma formaliai nesieta ir naujai steigama institucija, ją įvardijant tiesiog *valstybės* prezidentu, netgi, maža to, – prezidentą numatyta rinkti laikotarpiui tik „iki Steigiamasis seimas bus susirinkęs ir nusprendęs Valstybės valdymo formą“ (6 str.), tuo būdu ir toliau iki Steigiamojo seimo jį paliekant tik laikina institucija, šia prasme lygiai tokia pat, kokia prieš tai buvo Tarybos Prezidiumas.

Prezidentas Konstitucijos pirmajame straipsnyje tarp „vyriausių valstybės valdžios organų“ įrašytas pirmasis. Jo vietą pakitusioje valdžios konstrukcijoje nusakė ir atitinkamų Konstitucijos skyrių perkilnojimas: po „Bendrosios dalies“ ėjo ne skyrius „Valstybės taryba“, kaip buvusioje redakcijoje, o net du nauji prezidentui skirti skyriai – „Valstybės prezidentas ir jo kompetencija“ ir „Valstybės prezidento teisė leisti įstatymus“, akcentuojant, kad „valdžios organizacijoje pirmoji vieta pavedama jau ne Valstybės tarybai, bet naujam vyriausybės viršūnės organui – Valstybės prezidentui“¹¹.

Konstitucija prezidentui pavedė galių, gerokai menkinusių pačios Valstybės tarybos galimybes. Ypatingą reikšmę turėjo išimtinė jo teisė šaukti ir paleisti Valstybės tarybos sesijas – tarp Tarybos sesijų ar per jų pertraukas jam suteikta teisė pačiam leisti Ministrų kabineto priimtus įstatymus, savo galia visiškai paritetinius įstatymams, priimtiesiems Valstybės tarybos.

Tokiu būdu pirmoji vieta valdžios organizacijoje pavesta jau ne Valstybės tarybai, bet naujai vyriausybės viršūnės institucijai – Valstybės prezidentui, atsiradusiam ne ieškant tinkamesnės valstybės valdymo formos (tai turėjo padaryti Steigiamasis seimas), o kaip tebetrunkančių nesutarimų tarp vyriausybės ir Valstybės tarybos rezultatas, siekiant laikinai užpildyti spragą sistemoje, susidarantią atsisakant vykdomajai valdžiai trukdžiusio Tarybos Prezidiumo, dabar apskritai pašalinto iš konstitucijos teksto ir paliekamo tik vidiniu pačios Valstybės tarybos vadovu, kurio teisinę padėtį nusakė jau ne konstitucija, net ir ne įstatymas, o tik atnaujintas Valstybės tarybos statusas.

Naujoji Konstitucijos redakcija pratęsė jau nuo 1918 metų pabaigos akivaizdžiai ėmusią reikštis tendenciją stiprinti vykdomosios valdžios galią. Suteikdama Valstybės prezidentui su Ministrų kabinetu galią atlikti įstatymų leidėjo funkcijas ir iš Valstybės tarybos Prezidiumo atimdama kolegialaus valstybės vadovo statusą, tuo dar kartą iš turėtų pozicijų pastebimai stumtelėdama Valstybės tarybą, Konstitucija, pasak oficiozo redakcinio straipsnio, „atřišo rankas Ministrų kabinetui“¹² ir sukūrė teisiinių galimybių, įžvelgus reikalą, ją pastebimai išjungti iš politinio valstybės gyvenimo.

Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių 1919 m. redakcijos nuostatos sudarė sąlygas sustiprinti vykdomosios valdžios institucijas, užtikrinti karo sąlygoms reikalingą valdymo centralizavimą ir operatyvumą. Naujos Laikinosios Konstitucijos nuostatos, skirtos vienasmeniui valstybės prezidentui, pakeitusiam buvusį kolegialų valstybės vadovą Valstybės tarybos Prezidiumo asmenyje, sudarė svarbiausius Laikinosios konstitucijos pakeitimus, dėl kurių išvakarėse daugiausia ir vyko politinių jėgų derybos.

Minėtieji Pamatinių Dėsnių pertvarkymai, lėmę įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių tarpusavio santykių pokyčius, bet iš principo netoli tepasitraukę nuo parlamentinės demokratijos ne-

¹¹ Lietuvos valstybės taryba. 4. Lietuvos valstybės tarybos darbai nuo pirmojo Ministerių kabineto sudarymo ligi Steigiamojo seimo sušaukimo. *Lietuvos aidas*, 1938, nr. 114.

¹² [Red. str.]. *Lietuva*. 1919, nr. 81.

žeidžiančio Vyriausybės pariteto su parlamentu nustatymo, patys apskritai nelaikyti pažeidžiančiais demokratinius valstybės pagrindus. Apibūdindamas laikinąsias Lietuvos konstitucijas, M. Römeris pabrėžė, kad, skirtingai nuo pirmųjų Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių, aiškiai linkusių į „seimokratinį parlamentarizmą“, 1919 metų Pamatiniuose Dėsnuose „pastebima aiški pastanga kiek restauruoti vyriausybės su parlamentu paritetą, keliant Valstybės prezidento konstitucinę padėtį“¹³.

Nors naujojo akto pavadinimas, neskaitant tikslaus paties jo pakartojimo, nerodė sąsajų su pirmuoju, vertinimas, balandžio 4 d. Valstybės tarybos priimtą aktą laikantis ne nauja laikinąja konstitucija, o tik nauja jos redakcija, padiktuotas konkrečiai tuo metu susiklosčiusių aplinkybių, literatūroje turi seniausias tradicijas, yra nusistovėjęs, paplitęs, drįstame teigti – dominuojantis.

Bene vieningiausiai linkę 1919 metų Pamatinius Dėsnius laikyti ne savarankišku konstituciniu aktu, o tik 1918 metų to paties pavadinimo akto modifikacija, buvo autoriai, sovietmečiu menkai tuo klausimu besidomintys Lietuvoje, tuomet aktyviai rašę emigracijoje. Pažymėtinas nepriklausomybės laikų ilgametis (1930–1940) Valstybės tarybos bendradarbis – referentas, o vėliau ir jos narys – Konstantinas Račkauskas, autoritetingas Lietuvos konstitucijų žinovas, 1918 metais išleistus Pamatinius Dėsnius emigracijoje publikuotame Lietuvos konstitucinės teisės raidai skirtame veikalė apibūdinęs galiojusiais iki pat susirenkant Steigiamajam seimui¹⁴, apie juos pakoregavusį 1919 metų aktą apskritai nematęs reikalo net užsiminti. Panašios nuomonės daugelis kitų autorių, ir ne tik emigracijoje, bet ir tėvynėje, Lietuvoje.

Tačiau iš tiesų esama ir kitos nuomonės šalininkų. Vienas iš jų ir bene autoritetingiausias – M. Römeris, 1919 metų Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius manė esant nauja, antrąja Lietuvoje veikusia laikinąja konstitucija¹⁵, kuri, viena vertus, remiasi 1918 metų Laikinąja konstitucija, daugelį nuostatų tiesiog žodis žodin perrašydama iš pastarosios arba paskolindama iš vėlesnių ją koregavusių įstatymų, kita vertus, kurioje taip pat esama ryškių pakeitimų, ypač palietusių „vyriausios Valstybės valdžios konstrukciją ir tuo pačiu jos funkcionalinę organizaciją“¹⁶.

Regimą galimybę 1919 metų Pamatiniams Dėsniams viešoje erdvėje virsti tarsi nauju savarankišku teisės aktu savitai didina aplinkybė, kad kai kurie autoriai savarankiško akto minties iš esmės laikosi tiesiog veikiami oficialaus šio akto pavadinimo, kuriame nesama užuominų apie jo ryšį su to paties pavadinimo 1918 metų aktu, arba, tenkindamiesi pačiu šio teisės akto savo darbuose oficialiu pavadinimo įvardijimu, to specialiai nesiekdami, savaimė duoda skaitytojui pagrindą save priskirti prie teikiančiųjų jiems naujo akto reikšmę. Tokiu, beje, gali būti pripažintas ir šių eilučių autorius, nematęs reikalo atkreipti skaitytojo dėmesį į šią akto savybę ankstesnių metų laidos valstybės ir teisės istorijos vadovylyje¹⁷, arba žinomi istorikai A. Eidintas ir R. Lopata, 1919 m. balandžio 4 d. Valstybės tarybos priimtą, jų žodžiais, „naują Laikinąją Konstituciją“, lygiagrečiai apibūdinantys dar ir „naują Laikinosios Konstitucijos redakcija“¹⁸.

2. Apie keletą kontrargumentų

Norėdamas sustiprinti savo remiamą 1919 metų Pamatinių Dėsnių vertinimą nauju konstituciniu aktu ir nuvertinti ankstesnėse mūsų publikacijose teiktus formalius argumentus, kurių pagrindu 1919 metų Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius laikome ne nauju aktu, o tik nauja jų redakcija, J. Machovenko pateikia keletą, jo paties apibūdinimu, kontrargumentų.

¹³ RĖMERIS, M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos <...>, p. 104.

¹⁴ RAČKAUSKAS, K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. New York, 1967, p. 18–21.

¹⁵ RĖMERIS, M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos <...>, p. 103.

¹⁶ Ten pat, p. 77.

¹⁷ MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija. Vilnius: Justitia, 1997, p. 130.

¹⁸ EIDINTAS, E.; LOPATA, R. Lietuvos valstybės atkūrimo vizijos, planai ir lietuvių veiksmai <...>, p. 91.

Prieš imdamiesi jų vertinimo, trumpai formuluojame svarbiausius argumentus, duodančius, mūsų įsitikinimu, pagrindą antruosius Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius vertinti kaip naują senųjų redakciją:

- Laikinosios konstitucijos 1919 m. reformos rengimas Valstybės taryboje oficialiai vyko keičiant ir papildant kai kurias jos nuostatas, paverčiant ją nauja jos redakcija;
- būdama nauja, 1919 metų Laikinoji konstitucija nebūtų skelbusi tik pirmajai konstitucijai prasmingą formuluotę apie valstybės valdžios steigimą, nes tai jau buvo padaryta 1918 m. lapkritį;
- naujoje Konstitucijoje vargu ar būtų išsaugotas ne tik tas pats ilgas ir nepatogus akto pavadinimas, bet ir kartojama 1918 metų Pamatinių Dėsnių preambulė bei devyniolika, sudarančių net du trečdalius jos teksto, straipsnių, iš jų, žinoma, apie laikiną ikikarinių įstatymų išsaugojimą teisinio reguliavimo srityse, kuriose nėra išleistų naujų įstatymų, pagal savo prasmę buvusių reikalingų tik pirmajai Konstitucijai. Tuo pat metu joje pasigendama nuostatų, paliekančių galioje iki šio konstitucinio akto jau savų įstatymų leidėjų, vadovaujantis pirmuoju konstituciniu aktu, išleistų įstatymų, tarp kurių būta ir tokių pirmaeilės svarbos, kaip Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę, Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas, Ypatingi valstybės apsaugos įstatai *etc.*

Tai, kad 1919 m. Pamatiniuose Dėsnuose esama nuostatų, nederančių naujam arba pasigendama tokiu laikomam konstituciniam aktui, duoda pagrindą teigti, kad jie buvo rengti tik kaip naujas buvusio konstitucinio akto variantas.

Visa tai laikome svarbiausiomis formaliosiomis 1919 metų Pamatinių Dėsnių nuostatomis, duodančiomis pagrindą tvirtinti, kad šiuo atveju turima reikalo ne su dviem atskirais konstituciniais aktais, o tik su dviem jų redakcijomis, 1919 metų Pamatinius Dėsnius vertinant ne kaip antrąją konstituciją, o atnaujintą jų redakciją.

Nelinkęs to pripažinti, bet ir nepateikdamas kiek dalykiškesnės mūsų pateikiamų argumentų kritikos, J. Machovenko mėgina, jo žodžiais tariant, „iš karto pateikti kontrargumentų“, kurie, deja, kelia rimtų abejonių.

Pacituosime ištaisai vieną pastraipą iš J. Machovenkos straipsnio su visais argumentais ir kontrargumentais:

„M. Maksimaičio manymu, išvada, kad 1919 m. balandžio 4 d. Pamatiniai Dėsniai nėra nauja Konstitucija, darytina „<...> ne vien todėl, kad buvo išsaugotas tas pats ilgas, todėl nepatogus oficialus akto pavadinimas bei pažodžiui pakartota didelė dalis 1918 m. Pamatinių Dėsnių nuostatų“. Kontrarargumentas būtų tas faktas, kad 1928 m. gegužės 15 d. Lietuvos Konstitucija žodis žodin pavartoja pavadinimą ir daugumą 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Valstybės Konstitucijos nuostatų (turint omenyje tiek pakeitimų absoliučius skaičius, tiek ir proporcijas, šios dvi konstitucijos skiriasi net mažiau nei 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Pamatiniai Dėsniai), tačiau šie du aktai mokslininkų (įskaitant ir M. Maksimaitį) laikomi dviem skirtingomis Konstitucijomis“¹⁹.

Reikia prisipažinti, kad nesėkmingai bandėme suvokti, kas nepatiko J. Machovenkai jo be konteksto pateikiamoje ir todėl iš esmės nieko nesakančioje M. Maksimaičio minties ištraukoje ir ką jis siekė įrodyti lygindamas vieną su kita visiškai skirtingo pobūdžio, be to, skirtingų institucijų, skirtingais būdais priimtas, dar ir gerokai vėlesnes – 1922 ir 1928 metų – Lietuvos Valstybės Konstitucijas, su Valstybės tarybos 1918 ir 1919 metų Pamatiniais Dėsniais.

Ką bendra, kaip nurodoma tolesniame J. Machovenkos tekste, su valstybės valdžios steigimo deklaravimu arba laikinu konstitucijai neprieštaraujančių ikikarinių įstatymų išsaugojimu turi jo apsiribojimas mėginimu tai sieti su konstituciniu luomu, vėliau (1920 m.) – ir luomų privilegijų panaikinimo

¹⁹ MACHOVENKO, J. 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai <...>, p. 47.

deklaravimu? Tai rodo turint reikalą su metodologiniu požiūriu nepateisinamomis pastangomis įrodinėti norimą reiškinį vien iš konteksto ištrauktos jo detalės pagrindu.

Nesuprantama J. Machovenkos išvados dėl 1918 metų Pamatinių Dėsnių 9 straipsnio, aukščiausio vyriausybės organo kompetenciją laikinai, iki neįkūrus atskiro tam organo, pavedusio Valstybės tarybos Prezidiumui, net nemėginanti jokio aiškumo suteikti logika. Iš tiesų Tarybos Prezidiumas, pradžioje toks buvo paskelbtas laikinai, neatmetant galimybės atsiradus reikalui ateityje šiame poste jį pakeisti, ir šia teisine galimybe faktiškai pasinaudota 1919 metų balandį, ryžusis jo vietoje, taip pat laikinai, įteisinti vienasmenę instituciją, pavadintą valstybės prezidentu.

Mums regis, kai kurių J. Machovenkos samprotavimų ir daromų išvadų skubotumą patvirtina nevienkartinis klaidingas Laikinosios konstitucijos priėmimo Steigiamajame seime datos jo straipsnyje nurodymas, esą tai buvę padaryta jau pirmajame jo posėdyje – 1920 m. gegužės 15 d., nors iš tikrųjų tai Steigiamojo seimo darbo pradžios bei Lietuvos Valstybės Nepriklausomybės proklamavimo Steigiamajame seime diena, o Konstitucijos, kad ir laikinos, tekstą jam dar teko parengti, jos laikas, kaip žinoma, atėjo vėliau, tik birželio 2 dieną.

Aptariamame straipsnyje išsakytų minčių ir pastebėjimų apie 1919 metų Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius pagrindu J. Machovenko vertina juos, minėta, kaip naują (antrąją) Lietuvos laikinąją konstituciją, atmesdamas naujos 1918 m. lapkričio 2 d. Pamatinių Dėsnių redakcijos variantą. Esame įsitikinę, kad šie samprotavimai, turėdami teisę gyvuoti ir būti propaguojami, patys realaus pagrindo neturi.

Išvadų vietoje

Savitą konstitucinės raidos pradiniu Lietuvos valstybės laikotarpiu („Iki Steigiamasis (Kuriamasis) Seimas bus nusprendęs Lietuvos Valstybės valdymo formą ir konstituciją“) programą nustatė 1918 metų Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai, aukščiausio vyriausybės organo kompetenciją laikinai, „ligi neįkūrus atskiro aukščiausio vyriausybės organo“, pavesdami Valstybės tarybos Prezidiumui ir kartu numatydami galimybę, reikalui nutikus, tokį atskirą organą įkurti (šia galimybe pasinaudota, steigiant Valstybės prezidento pareigybę). Akivaizdu, kad viso šio laikotarpio konstitucinė Lietuvos valstybės raida iki Steigiamojo seimo vyko neiškrypstant iš šio pirmųjų Pamatinių Dėsnių nustatyto kelio.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Lietuvos aidas*, 1918, nr. 130.
2. *Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai*. Trečiuoju skaitymu Lietuvos Valstybės tarybos priimti 1919 m. balandžio mėn. 4 d. [Kaunas, 1919].
3. ČEPĖNAS, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. II. Fotografuot. leid. Vilnius, 1992.
4. EIDINTAS, E.; LOPATA, R. Lietuvos valstybės atkūrimo vizijos, planai ir lietuvių veiksmai. *Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose*. Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017.
5. Lietuvos valstybės taryba. *Lietuvos aidas*, 1938, nr. 114, 118.
6. MACHOVENKO, J. 1918 m. lapkričio 2 d. ir 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos konstituciniai aktai – dvi atskiros konstitucijos ar dvi to paties konstitucinio akto redakcijos? *Teisė*, 2017, t. 104.
7. MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997.
8. Ministrų kabineto 1919 m. balandžio 15 d. posėdžio protokolas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 923, ap. 1, b. 24.
9. RAČKAUSKAS, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimais*. New York, 1967.

10. [Red. str.]. *Lietuva*. 1919, nr. 81.
11. RĖMERIS, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990.
12. 1919 03 26 ir 1919 03 28 protokolai. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 923, ap. 1, b. 51.
13. Valstybės taryba. *Lietuva*, 1919, nr. 71, 72.

MORE ABOUT FUNDAMENTAL LAWS OF LITHUANIAN TEMPORARY CONSTITUTION OF 1919

Mindaugas Maksimaitis

S u m m a r y

This article is a response to the article named „Lithuanian Constitutional Acts of November 2nd, 1918, and April 4th, 1919: Two Separate Constitutions Or Two Editions Of The Same Constitutional Act?“ written by professor J. Machovenko published in the Scientific works journal „Teisė“, volume No. 104 (2017), where the author declares his opinion stating that judging by the formal features and content analysis the following act should be considered as the new Lithuanian Temporary Constitution rather than the new edition of the first one.

This article describes the preparation for the reform of Fundamental Laws of Lithuanian Temporary Constitution in 1919 and portrays its course showing that it was initiated and implemented without any purpose to replace the constitutional act with the new one. Only according to circumstances the temporary constitutional base for the temporary institution of the State President was established, however, not giving it the prominence till the final decision on the government form was to be made by Constituent Seimas. Therefore the approach of prof. J. Machovenko to consider this act as an independent act based on a formal legal argumentation is criticized.

Iteikta 2018 m. kovo 30 d.

Priimta publikuoti 2018 m. balandžio 30 d.